

Bütün dövrlərdə dahi sənətkarların həyatı və yaradıcılığı, zəngin irsi insanların daim diqqət mərkəzində olur, onların ölməz əsərləri müasirlərini düşündürür, ictimaiyyət arasında müxtəlif fikirlər oyadır və bu diqqəti, bu marağı zamanənin heç bir axarı nə poza, nə də dəyişə bilər. Bu baxımdan görkəmli bəstəkar, dirijor, pedaqoq, folklorşünas, ictimai xadim, milli musiqimizdə Avropa üslubunda ilk operanın müəllifi, Əməkdar incəsənət xadimi Əbdülmüslüm Məhəmməd oğlu Maqomayev Azərbaycan incəsənəti və mədəniyyəti tarixində nadir simalardan biridir. Onun operaları, simfonik əsərləri, mahnıları, kino və dram teatrları üçün yazdığı musiqilər milli bədii irsimizin parlaq səhifələrini təşkil edir. Bəstəkar ömrünün 30 ildən çoxunu Azərbaycan musiqi sənətinin inkişafına həsr etmiş, yorulmadan müasir ruhlu kadrlar yetişdirmiş, həm də bunu böyük vəsətlə etmişdir.

Müslüm Maqomayev illərin sərt sınağından, sosial sinfi ziddiyyətlərin kəskinləşdiyi dövrlərdən, ictimai-siyasi məneələrdən keçərək əbədiyaşarlıq qazanmış şəxsiyyətlərdəndir. Bəstəkarın yaradıcılığı nəinki zamanın ruhunu, fikri mübarizəsini, eyni vaxtda bədii düşüncəsini əks etdirmişdir. Onun sənətinin dərinliyi, dolğunluğu isə bitkin bədii üslubda ifadə olunur. Bu üslub isə insanların mənəvi ehtiyaclarına cavab verir, onları təsiri altına alır, irəli aparır, daim ucaldır və yüksəldir... Ona görə də gör-

"O, əsl realist xalq bəstəkarı idi"

kəmli musiqi ustadının zəngin irsi Azərbaycan xalqının mədəni sərvətinə çevrilib. Əsərləri dünya musiqi incisinin nümunələri hesab olunur.

Müslüm Maqomayev professional musiqiyə dostu və qohumu dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə birlikdə XX əsrin əvvəllərində, incəsənətin, o cümlədən musiqi teatrının ən fəal inkişafı dövründə gəlmişdir. Yaşadığı 52 illik ömür çərçivəsində Üzeyir bəyin yaratdığı teatr truppasının rəhbəri olmuş, "Leyli və Məcnun", "Əsli və Kərəm", "Şeyx Sənan" operalarına, "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" musiqili komediyalarına dirijorluq etmişdir. Müslüm Maqomayev 1916-cı ildə ilk irihəcmli musiqi əsərini - "Şah İsmayıl" operasını yazmışdır.

Sonra "Nərgiz" operasını, "Azərbaycan çöllərində", "Azad olunmuş Azərbaycan qadınının rəqsi", "Dərviş", "Şəlalə", radio marşı kimi simfonik əsərlərini bəstələmiş, "Ceyranı", "Turacı", "Çəçen rəqsi" oyun havalarını, "Bahar", "Bizim kənd", "Mazut ordusu" kimi mahnılarına həyat vermişdir.

İki böyük sənətkar - Üzeyir bəy Hacıbəyli və Müslüm Maqomayev eyni ilin eyni günündə - 1885-ci ilin 18 sentyabrında dünyaya gəlmişdilər. Biri Şuşa qəzasının Ağcabədi şəhərində, digəri Qroznıda...

Doğulduqları məkanları bir-birindən yüzlərlə kilometr məsafə ayırırdı. Kimsə bilməzdi ki, zaman keçəcək, tale bu iki insanı ömür yollarının hansısa məqamında rastlaşdıracaq, onların musiqidə qoşalaşmış taleləri mədəniyyət tariximizin qürur səhifəsinə çevriləcək, dünyaya gəldikləri gün də Azərbaycan Musiqisi Günü kimi hər il böyük sevgi ilə qeyd ediləcək. Bu il Azərbaycan xalqının yetirdiyi və adlarını hər zaman qürurla çəkdiyimiz hər iki sənətkarın anadan olmasının 140 illiyi qeyd olunur.

İşıqlı səhifələr

...Müslüm Maqomayev 1885-ci ildə Qroznı şəhərində dünyaya gəlmişdi. Atası Məhəmməd əslən Qax rayonunun İlisu kəndindən idi, dəmirçiliklə məşğul olardı. Sonralar ailəsi ilə Qroznıya köçmüşdü.

M.Maqomayev 1900-cü ildə məktəbi bitirib Qori Müəllimlər Seminariyasına qəbul olunmuşdu. Elə Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə sonradan heç zaman qırılmayan dostluq əlaqələrinin təməli də burada qoyulmuşdu. Yollar və arzular eyni məkanda birləşdirmişdi onları, burada dostlaşmış, bir-birinə inanmış, fikir və əqidə qardaşlarına çevrilmişdilər. 1909-cu ildə Müslüm Maqomayev Tiflis Pedaqoji İnstitutunda müvəffəqiyyətlə imtahan verərək şəhər məktəblərində müəllimlik etmək hüququ alır. İki il sonra Bakıya köçərək 1911-ci ildə Sabuncudakı şəhər kollecində işə başlayır. Bakı həyatı ona həmin vaxtlarda Üzeyir bəy Hacıbəylinin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən müsəlman opera truppası ilə əməkdaşlıq etmək imkanı verir. Azərbaycan musiqili teatrının orkestrində skripkada ifa etməyə başlayır. 1913-cü ildə Müslüm Maqomayev "Məhəbbət" və "Şah İsmayıl" operalarını yazmağı qərara alır. "Məhəbbət" operası bitməmiş qaldığından 1916-cı ildə tamamladığı "Şah İsmayıl" operası görkəmli bəstəkarın ilk səhnə əsəri sayılır.

Bəstəkarın şah əsəri

Sabuncuda müəllim işləyərkən qayını Hənəfi Terequlov onu Mikayıl Müşfiqin atası Mirzə Qədir İsmayılzadə ilə tanış edir. Mirzə Qədir o zaman Bakıdakı "Səadət" məktəbinin müəllimi idi. "Vüsaqi" təxəllüsü ilə gözəl şeirlər yazırdı. Bəstəkar "Şah İsmayıl" operasını Mirzə Qədirin eyniadlı poeması əsasında yaradır.

Müslüm Maqomayev irsinin tədqiqatçıları akademik Z.Səfərova, musiqişünas Q.İsmayılova, ədəbiyyatşünas

Burada milli folklor nümunələrindən geniş istifadə edilib. Operanın ilk nəsrində çoxsaylı dialoq epizodları vardı, musiqi isə daha çox improvizasiya və muğam prinsiplərinə əsaslanırdı. "Şah İsmayıl" operası 1919-cu ildən bəri təqribən 400 dəfə oynanılib.

O, milli simfonik musiqimizin inkişafında xüsusi rol oynamışdı

M.Maqomayevin yaradıcılığında simfonik orkestr üçün yazılmış əsərləri böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu əsərlər 1920-ci ilin axırlarında, 1930-cu illərin əvvəllərində bəstələnmişdir. Bu maraqlı əsərlərdə bəstəkarın doğma vətənə, Azərbaycan xalqına olan səmimi məhəbbəti incə bədii zövqlə tərənnüm olunur: "Azərbaycan çöllərində" rapsodiyası, "Azad olunmuş azərbaycanlı qızının rəqsi" fantaziyası, "XVII partiya qurultayına həsr olunmuş marş", "PB8" marşı, "Təsnifi-şur" və digər əsərləri musiqisəvərlər tərəfindən rəğbətlə qarşılanırdı. Bu əsərlər sayca az olsa da, onlar milli simfonik musiqimizin inkişafında xüsusi rol oynamış, musiqi tariximizin xəzinəsinə daxil edilmişdir.

E.Akimova qeyd edirlər ki, Müslüm bəy özünün yaratdığı "Şah İsmayıl"a hədsiz dərəcədə vurğun imiş. Çox sevirmiş bu əsəri və həmişə özü bu əsərə dirijorluq edərmiş. Üzeyir bəy M.Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasından bəhs edərkən göstərirdi ki, gözəl musiqi materialı və süjetin dramatik ifadəliliyi əsərin böyük şöhrət qazanmasına səbəb olmuşdur: "Şah İsmayıl" Azərbaycanın ozamankı musiqi həyatında improvizə olunmuş milli operanı Avropa operasının texniki cəhətdən inkişaf etmiş formaları ilə əlaqələndirmək sahəsində ilk təşəbbüsdür". Amma əsərin səhnə taleyi ağırlı olur. Operanın premyerası ərəfəsində Tağıyev teatrı yandırılır. Bundan bir müddət sonra təşkil edilən ikinci premyerada isə rejissor Hüseyn Ərəblinski öldürülür.

Xalq yazıçısı Anar yazır: "Musiqi tariximizin görkəmli xadimi mövqeyində dayanan Müslüm Maqomayev bəstəkar, dirijor, şəxsiyyət, fərd, insan kimi - yaşadığı illərin, dövrün məhsuludur, bəhəsidir. Həm də bu dövr - uçurumla aralanmış iki parçaya bölünüb - inqilabdan əvvəlki və sonrakı illər. Müslüm Maqomayev ömrünün inqilabdan qabaqkı səhifələri - Qori seminariyası, Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə tanışlıq, dostluq. Əyalətdə müəllimlik, Bakıya gəlib qəti surətdə musiqi ələminə daxil olması, dirijorluq fəaliyyəti və nəhayət, bir bəstəkar kimi başibələli debütü - "Şah İsmayıl". "Şah İsmayıl"ın daşdan çıxan, daha doğrusu, yanğının odundan - alovundan çıxan, sonralarsa Ərəblinskinin ölüm günü ilə qovuşan premyerası..."

Tamaşanın premyerası ləğv edilmir... Premjera başlar-başlamaz bir nəfər səhnəyə çıxıb deyir: "Ağalar, rica edirəm ayağa qalxıb böyük aktyorumuz Hüseyn Ərəblinskinin xatirəsini birdəqiqəlik sükutla yad edək".

Akademik Rafael Hüseynov "Yaşıl yarpaq" əsərində yazır ki, bütün salon ayağa qalxır: "Müslüm onsuz da ayaq üstədir; pult arxasında dayanıb. Martin 7-dir. Bu gün Hüseyn Ərəblinskinı torpağa tapşırıblar. Bu gün "Şah İsmayıl"ın premyerasıdır".

Müslüm Maqomayevin "Şah İsmayıl" operası xalq əfsanəsinə əsaslanır.

Hüseyn Cavidin "Çobanlar" radiopyesinin süjeti əsasında yazır. Bəstəkar öz gündəliyində yazırdı ki, işimə ən çox ilham verən əsərdə təsvir olunan hadisələrin mənə əziz olması idi: "Mən bu mövzunu qəlbən sevdim, hərtərəfli düşündüm. Dramatik cəhətdən lazımı şəklə saldım. Qədim əfsanə və nağıllardan uzaqlaşıb özüm gördüyüm, şahidi olduğum, həyatla təmas etdiyim günləri düşündükcə ruhlanır, yaradıcılıq işimi daha da böyük həvəslə aparırdım".

Üzeyir bəy Hacıbəyli bu operaya yüksək qiymət vermişdir. O yazırdı: "Öz mövzusunu xalq kütlələrinin üsyan hərəkətindən götürmüş "Nərgiz" inqilabi məzmunda yazılmış ilk Azərbaycan operası..." olmaqla, ilk dəfə opera səhnəmizdə müasir həyatımızın qəhrəman obrazlarını yaratmışdır. Görkəmli sovet musiqişünası S.Korev "Nərgiz"i realistik sovet operası adlandıırırdı: "İdeyaca dolğun, bədii fikir etibarilə dərindir. "Nərgiz" operası bizim müasir həyatdan alınan inqilabi-qəhrəmanlıq mövzusunu əks etdirən, ideya-bədii səviyyəsi yüksək olan, səhnə əsərlərindən birincisi kimi sovet musiqili teatr tarixinə daxil olacaqdır". Beləliklə, yeni müasir mövzuya bəstəkarın müraciət etməsi, kasıb kəndlilərin mülkədar cəlladlarına qarşı sinfi mübarizəsini təcəssüm etdirməsi Maqomayevin ən dəyərli xidməti idi.

1935-ci ilin dekabr ayının 24-də "Nərgiz" operasının premyerası olur. Quruluşçu rejissor - A.Tuqanov idi. Əsas rolların ifaçıları: Nərgiz - A.Terequlova, Əliyar - H.Hacıbababəyov, Cəfər - Y.Rzayev, Ağalar bəy - M.Bağırov, Həsən kişi - B.Mustafayev, Bədəl - H.Hüseynov, Molla Mütəllib - Ə.Zülalov.

Bir faktı da qeyd edək ki, müəllif əsəri 1935-ci ildə yazsa da, ağır xəstəliyinə görə opera üzərində işləri tam başa çatdıra bilmir. Bunu R.M.Qliyer öz üzərinə götürür, onu səhnə həlli üçün hazırlayır. A.Tuqanovun rejissorluğu ilə "Nərgiz" operasının premyerası elə böyük rəğbət qazanır ki, Müslüm Maqomayev bu əsərinə görə Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülür. Xalq artisti Kərim Kərimov yazırdı ki, "Nərgiz" operasının musiqisi parlaq melodiyaların sonsuz axımıdır. Bütün əngəllərə baxmayaraq, "Nərgiz" səhnədəydi, səsi, sədası çox uzaqlara yayılırdı. Tədqiqatçıların yazdığına görə, o, milli operanın inkişafında yeni dövrə keçidə işarə vermiş, ümumiyyətlə, milli musiqinin artan kamilliyini, bəstəkar yaradıcılığının ən mürəkkəb formalarını mənimsəmək iqtidarında olmasını təsdiq etmişdir... "Nərgiz" operası ümumi təkamül yoluna cəlb olunmuşdur. Belə ki, Maqomayevin niyyətlərinin varislik axarı F.Əmirovun "Sevil" operasına aparıb çıxarır.

Sənətsünaslıq doktoru, professor İmrüz Əfəndiyeva "Nərgiz" operasının dramaturji baxımdan yüksəkseviyyəli sənət əsəri olduğunu xüsusi vurğulayır: "Burada ənənə və novatorluq prinsipləri sıx vəhdət təşkil edir. Operanın librettosu M.S.Orudbadiyə məxsusdur. Bu əsərin diqqətləyiq xüsusiyyətlərindən biri həmin illərin milli operası üçün yeni olan musiqi dilinin intonasiya obrazlı quruluşudur ki, bu da ondan əvvəl yaranmış əsərlərdən fərqlidir. "Nərgiz" əsərində bəstəkarın xalq musiqisi incilərinə yaradıcı münasibətinin şahidi oluruq, belə ki, M.Maqomayev xalq musiqi materialını opera formalarına tətbiq edərək, musiqi dilinin yeni, ifadəli, səciyyəvi xüsusiyyətlərini üzə çıxarmışdır".

Müslüm Maqomayevin ən böyük arzularından biri isə görkəmli şairimiz Hüseyn Cavidin "İblis" faciəsinə opera yazmaq idi. Əfsus ki, bu arzusunu reallaşdırıb bilmədi. M.Maqomayevin "Məhəbbət" operasından başqa, sona çatmamış "Dəli Muxtar" baleti və "Xoruz bəy" adlı musiqili komediyası da var.

Görkəmli bəstəkar, klassik musiqimizin banilərindən biri Müslüm Maqomayev 1937-ci ildə 52 yaşında əbədiyyətə qovuşdu. Nalçıkdə vəfat etdi. Əcəl onu yaşının, təcrübəsinin yaradıcılıq üçün ən gözəl dövründə apardı, nə qədər istəkləri, arzuları, ideyaları yarımçıq qaldı. Dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyli yaxın dostu, həmkarı Müslüm Maqomayevin yaradıcılığına böyük dəyər verərək yazırdı: "Bəşər tarixində elə şəxsiyyətlər var ki, onlar tək özləri üçün yox, bütün xalqı, bəlkə də bütün bəşəriyyətin xoşbəxtliyi naminə həyata gəliblər. Belə insanlar xalqa nəinki sağlığında, hətta ölümündən sonra da xeyir gətirirlər. Müslüm Maqomayev əsl realist xalq bəstəkarı idi, Azərbaycan musiqi incəsənəti yolunda duran bütün sədləri amansızcasına vurub dağıdan cəsarətli novator idi".

Bu gün böyük sənətkarın Fəxri xiyabandakı məzarı, adını daşıyan Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası, filarmoniyanın qarşısındakı büsti milyonlarla azərbaycanlının qürur yeridir.

İradə ƏLİYEVA,

"Azərbaycan"